

УДК 342.9

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

Шевчук М. О.,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація У статті розглянуто сутність інформаційно-правових відносин, визначено різноманітні поняття таких відносин та запропоновано своє визначення цього поняття. Охарактеризовано основні види та елементи інформаційних правовідносин, розглянуто їх юридичний зміст. Розглянуто особливі ознаки інформаційних правовідносин, які дозволять точно і ясно відрізнити їх від інших видів правовідносин. Виявлено причини виникнення, зміни та припинення інформаційних правовідносин. Зроблено пропозиції, щодо внесення доповнень і змін у законодавчі та інші нормативно-правові акти, які регулюють інформаційно-правові відносини в Україні.

Ключові слова: інформація, право, інформаційні відносини, інформаційні правовідносини, інформаційне право.

Аннотация В статье рассмотрена сущность информационно-правовых отношений, определены различные понятия таких отношений и предложено собственное определение этого понятия. Охарактеризованы основные виды и элементы информационных правоотношений, рассмотрено их юридическое содержание. Приведены особые признаки информационных правоотношений, которые позволят точно и ясно отличить их от других видов правоотношений. Выведены причины возникновения, изменения и прекращения информационных правоотношений. Сделаны предложения о внесении дополнений и изменений в законодательные и другие нормативно-правовые акты, регулирующие информационно-правовые отношения в Украине.

Ключевые слова: информация, право, информационные отношения, информационные правоотношения, информационное право.

Annotation The article deals with the essence of information-legal relations, defined the various concepts of relationships and offer their own definition of this concept. To characterize the basic types and elements of information relations, reviewed their legal content. Presents special features of legal information that would accurately and clearly distinguish them from other types of relationships. The causes of the emergence, change and termination of legal information. Suggestions on amendments and changes to the legislative and other normative-legal acts regulating the information and legal relations in Ukraine.

Key words: information, law, informational relations, informational legal relations, informational law.

Постановка проблеми. В історії розвитку цивілізації інформація завжди відігравала визначальну роль і була основою для прийняття рішень та управління на всіх рівнях і етапах розвитку суспільства та держави. На сьогоднішній день інформація проникла в усі сфери суспільного життя людини, відображаючи реальну дійсність, стала основою всіх виробничих правовідносин, постійною та необхідною одиницею, яка забезпечує діяльність держави, юридичних осіб, громадських об'єднань та громадян. За свою історію суспільство пройшло декілька інформаційних революцій, які пов'язані з істотними змінами в сфері обігу інформації, розвитком та появою нових обчислювальних технологій, засобів обчислювальної техніки, комп'ютерно-телекомунікаційних технологій, ресурсів та технічних засобів, що, в свою чергу, призвело до виникнення нових суспільних відносин – інформаційних.

Актуальність теми статті полягає в тому, що інформаційне право, яке з'явилося внаслідок необхідного правового регулювання інформаційних відносин, досить молода наука, вона постійно вдосконалюється: щодня з'являється все більш нова інформація, використовуються нові інформаційні технології захисту інформації, активно розвивається технологічний процес.

Одним із основних завдань українського інформаційного законодавства є створення юридичного механізму, який би забезпечував ефективне регулювання суспільних відносин у сфері отримання, обробки, зберігання, використання та розповсюдження інформації.

Інформаційні відносини, врегульовані правом, стають інформаційними правовідносинами. Поведінка суб'єктів права направляється в потрібних державі напрямках за допомогою інформаційних правовідносин. У силу цього категорія інформаційних правовідносин має найважливіше значення для теорії і практики інформаційного права.

Виходячи із цього, можна стверджувати, що питання розвитку інформаційних відносин є дуже актуальним для України. До того ж слід звернути увагу на те, що в юридичній науці і окремих її галузях, мабуть, немає більш дискусійного питання, ніж питання про значення, сутність і особливості правових відносин, як юридичної категорії. Це пояснюється тим, що проблема правових відносин взагалі є кардинальною для правової теорії. Саме у правових відносинах найбільш яскраве відображення знаходять специфічні особливості механізму правового впливу на суспільні відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про інтерес до проблеми інформаційних правовідносин свідчать праці таких відомих українських та зарубіжних вчених (спеціалістів у сфері дослідження

інформації та інформаційних відносин), як: Е. Абякімова, С. Алексєєва, І. Бачило, К. Белякова, Д. Боброва, В. Гавловського, А. Гаврича, В. Гриценка, І. Здеби, Ю. Калмикова, Р. Калюжного, В. Кашпура, Л. Коваленка, В. Копилова, В. Кохановської, Н. Кузнєцова, А. Марущака, О. Нестеренка, О. Олійника, В. Політанського, В. Синеокого, В. Смирнова, В. Терехова, Ю. Толстого, М. Фігеля, В. Цимбалюка, М. Швеця, М. Шевченка, Ю. Шемшученка та ін..

Виділення, не вирішених раніше, частин загальної проблеми. Всі ці вчені приділяли увагу вивченню правових відносин, як різновиду суспільних відносин, але інформаційні правовідносини, як юридична категорія, ще потребують подальшого вивчення в міру того, що вони постійно та інтенсивно розвиваються, швидко змінюється інформаційне законодавство та вдосконалюються суспільні явища, яким необхідне правове регулювання.

Мета статті. Враховуючи об'ємність розгляданого питання метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до визначення поняття інформаційно-правових відносин та з'ясування деяких їх особливостей, як юридичної категорії.

Виклад основного матеріалу. Інформація відіграє важливішу роль у житті кожної людини, яка живе в XXI столітті. Усі процеси життєдіяльності людського суспільства відбуваються за допомогою інформації. Вона є формою зв'язку між об'єктом, що передає повідомлення, і тим, який прийматиме його. У частині 2, статті 34 Конституції України зазначається: «Кожна має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1]. Конституція України, а також Закони України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» є найважливішими законодавчими актами у сфері регулювання інформаційних відносин у нашій країні. З набуттям значимості інформації у суспільстві виникає інтерес держави до побудови інформаційного суспільства. Він знаходить своє яскраве відображення в проведенні державної інформаційної політики в галузі інформатизації та створенні нової галузі права – інформаційного права.

За останнє двадцятиріччя сформувалась і розвинулась концепція інформаційних відносин. А у зв'язку з необхідністю правового регулювання зазначеної групи суспільних відносин виникло інформаційне право.

На сьогодні в юридичній науці відсутнє єдине трактування щодо визначення поняття інформаційних правовідносин.

Так, О. А. Гаврилова визначає інформаційно-правові відносини як врегульовані нормами права відносини, при яких «один суб'єкт (фізична або юридична особа) має право вимагати від іншого суб'єкта отримання певної інформації, а другий – зобов'язаний передати першому певний вид інформації» [2].

В. А. Копилов визначає інформаційні правовідносини як «результат регулюючого впливу відповідної інформаційно-правової норми на інформаційне громадське ставлення», «сторони якого

виступають в якості носіїв взаємних прав і обов'язків, встановлених і гарантованих інформаційно-правовою нормою» [3].

М. В. Фігель характеризує інформаційні правовідносини як врегульовані нормами інформаційного права суспільні відносини, учасники яких виступають носіями юридичних прав і обов'язків, які регулюють приписи щодо створення, розподілу та використання інформації, що містяться в цих нормах [4].

О. В. Синеокий підкреслює, що інформаційні відносини — це суспільні відносини, які виникають під час створення, розподілу та використання інформації та врегульовані нормами інформаційного права, учасники якого володіють відповідними юридичними правами й обов'язками [5].

В. О. Кохановська стверджує, що інформаційні правовідносини це врегульовані інформаційно-правовою нормою інформаційні суспільні відносини, сторони якого виступають як носії взаємних прав і обов'язків, встановлених і гарантованих інформаційно-правовою нормою [6].

В. С. Цимбалюк звертає увагу, що головною особливістю інформаційних правовідносин є те, що вони виступають юридичною формою вираження та закріплення інформаційних відносин, які, у свою чергу, є формою певних публічних відносин [7].

Нормативно закріплене поняття інформаційних відносин міститься в ст. 3 Закону України «Про інформацію», відповідно до якого інформаційні відносини – це відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства та держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації [8].

На нашу думку, інформаційні правовідносини – це один із різновидів суспільних відносин, які врегульовані правом та складаються у сфері одержання, обробки, зберігання, використання та розповсюдження інформації, а їх сторони є носіями взаємних прав та обов'язків.

Сутність інформаційних правовідносин полягає в тому, що інформація проникла в усі сфери суспільного життя людини відображаючи реальну дійсність, стала основою всіх виробничих правовідносин, постійною та необхідною одиницею, яка забезпечує діяльність держави, юридичних осіб, громадських об'єднань та громадян. У свою чергу інформаційні правовідносини, які виникають у зв'язку з оборотом інформації виступають різновидом правовідносин взагалі, характеризуються і всіма їх ознаками: виникають на підставі інформаційно-правової норми; виступають як форма реалізації інформаційно-правової норми; мають вольовий характер; обумовлені інтересами держави; гарантуються державним примусом і т. д.

Інформаційні правовідносини як різновид правових відносин відбивають усі їх основні ознаки. Ознаками інформаційно-правових відносин, як різновиду суспільних відносин є такі:

- 1) конкретний основний чи другорядний об'єкт відносин – інформацію;
- 2) передбачена правовими актами форма вимірної поведінки суб'єктів відносин щодо конкретної інформації;

3) урегульованість первинними інформаційно-правовими нормами, що регулюють конкретні суспільні відносини;

4) відносна соціальна значимість інформації – об'єкта відносин (суспільно значима інформація, національно значима, особиста чи економічна значимість інформації тощо);

5) наявність взаємних прав та обов'язків суб'єктів-учасників правовідносин, а також юридичної відповідальності за поведінку, що суперечить правовій нормі;

6) інші ознаки, що характерні для правовідносин у цілому [9].

Суспільні відносини щодо інформації, які не відповідають змісту вищезазначених ознак, не можна вважати правовідносинами: відносини між людьми на побутовому рівні щодо надання певної усної інформації, листування через електронну пошту тощо.

Інформаційні правовідносини виникають у процесі здійснення врегульованою нормою права інформаційної діяльності: виробництва, збирання, зберігання, перетворення, пошуку, отримання, поширення і споживання інформації, а також функціонування інформаційної інфраструктури. Але й самі вони можуть виникати, змінюватись і припинятись в інформаційній сфері та регулюються інформаційно-правовими нормами при формуванні, розповсюдженні й використанні інформації, необхідної для існування держави, забезпечення потреб суспільства та територіальних громад.

Для виникнення, зміни і припинення правовідносин між суб'єктами повинні існувати необхідні підстави. Такими підставами є юридичні факти. З позиції загальної теорії права це твердження є правильним, але в той же час інформаційний зміст того явища, яке регулюється інформаційними правовідносинами, повинен базуватись на відповідних інформаційних відносинах.

М. М. Рассолов поділяє інформаційні правовідносини на активні інформаційні дії, пасивні інформаційні дії, посередницьку інформаційно-правову роботу, допоміжні інформаційні дії, а також на організаційні майнові і немайнові правовідносини [10]. У цьому аспекті підставами виникнення інформаційних правовідносин можуть виступати положення конституційних актів, законів, договорів або угод, заподіяння шкоди або збитку. На думку Б. Н. Лопатіна, інформаційні відносини можна поділити згідно «найпростішої формули: виробництво – розподілення – споживання – виробництво» [11].

Інформаційні правовідносини є похідними правовідносинами та виступають як публічні відносини, які мають правову форму та виражають публічний характер. У юридичній літературі відсутня єдина точка зору щодо основних видів інформаційно-правових відносин. На думку Б. А. Копилова можна виділити такі види відносин, що виникають:

1) при здійсненні пошуку, отримання та споживання інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг;

2) при виробництві, передачі та розповсюдженні інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг;

3) при створенні та застосуванні інформаційних систем, їх мереж, засобів забезпечення;

4) при створенні та застосуванні засобів та механізмів інформаційної безпеки [12].

На думку фахівців у сфері інформаційного права, основними елементами інформаційних правовідносин є:

- суб'єкти, що вступають у правовідносини при здійсненні інформаційних процесів;

- об'єкти, у зв'язку з якими суб'єкти вступають в інформаційні правовідносини. Приклади об'єктів інформаційних правовідносин – документована інформація, інформаційні продукти й послуги; виключні права; інші об'єкти в інформаційній сфері;

- права, обов'язки і відповідальність суб'єктів правовідносин при здійсненні інформаційних процесів [13].

Юридичний зміст інформаційно-правових відносин утворюють права і обов'язки сторін у цих відносинах, що встановлюються відповідними нормативно-правовими актами. Відповідно до статті 42 Закону України «Про інформацію» учасниками інформаційних відносин є громадяни, юридичні особи або держава, які набувають передбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності. Основними учасниками цих відносин є: автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації. Відповідно до статті 43 цього ж закону учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію в будь-якій формі з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом [14].

Отже можемо зазначити, що така юридична категорія, як інформаційні правовідносини на сьогоднішній день лише знаходиться на стадії формування.

Висновки та пропозиції. На підставі аналізу юридичної літератури можемо зробити висновки, що інформаційні правовідносини є досить самостійними та мають багато ознак, які відокремлюють їх від інших видів правовідносин. Завдяки їх самостійності інформаційне право відмежовується від інших галузей права. Особливість інформаційно-правових відносин полягає в тому, що вони виникають на підставі юридичних фактів, пов'язаних з отриманням, обробкою, зберіганням, використанням та розповсюдженням інформації, а також обов'язково регулюються інформаційно-правовими нормами. Основним об'єктом, щодо якого відбувається виникнення, зміна та припинення інформаційно-правових відносин, виступає інформація. В той же час інформаційно-правові відносини мають власний правовий регулятор, а саме – інформаційно-правові норми. Враховуючи викладене вважаємо за доцільне вважати, що інформаційні правовідносини – це один із різновидів суспільних відносин, які врегульовані правом та складаються у сфері одержання, обробки, зберігання, використання та розповсюдження інформації, а їх сторони є носіями взаємних прав та обов'язків.

До видів правовідносин за галузями права відносять: конституційно-правові (відносини громадянства); адміністративно-правові (відносини,

пов'язані зі стягуванням і сплатою податку); цивільно-правові (купівлі-продажу речі або цінних паперів); трудові (відносини за трудовим договором); міжнародно-правові (між державами) тощо. Інформаційне право це наука досить нова, але вона стрімко розвивається. А тому, вважаємо за доцільне, віднести до видів правовідносин і такий вид, як інформаційні правовідносини (відносини щодо формування і використання інформаційних ресурсів, створення і використання інформаційних технологій, захисту інформації).

З набуттям великої значимості інформації у сучасному суспільстві та необхідністю її правового регулювання, на нашу думку в українському законодавстві не вистачає нормативно-правового акту, в якому б розглядалась така юридична категорія, як інформаційні правовідносини. А, тому, виникає нагальна потреба в прийнятті такого юридичного документа. На нашу думку, це сприятиме більш ефективному регулюванню суспільних відносин, пов'язаних з отриманням, обробкою, зберіганням, використанням та розповсюдженням інформації, а також сприятиме уніфікації вітчизняного законодавства в зазначеній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 254к/96ВР. – Ст. 14.
2. Гаврилов О. А. Информатизация правовой системы России. Теоретические и практические проблемы : учеб. пособ. / О. А. Гаврилов. – М. : Юридическая книга ; ЧеРо, 1998. – С. 45-46.
3. Копылов В. А. Информационное право: учебник / В. А. Копылов. – М. : Юрист, 1999. – С. 34.
4. Демкова М. С. Доступ до інформації та електронне урядування / М. С. Демкова, М. В. Фігель. – К. : Факт, 2004. – 336. – С. 14.
5. Синєокий О. В. Інформаційне право :навч. посіб. / О. В. Синєокий. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – 125 с.
6. Кохановська О. В. Теоретичне підґрунтя для визначення ролі нотаріуса у захисті інформаційних прав учасників цивільних правовідносин / О. В. Кохановська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 16-24.
7. Брижко В. М. Інформаційне суспільство. Дефініції / В. М. Брижко, О. М. Кальченко, В. С. Цимбалюк; за ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеця. – К. : Інтеграл, 2002. – С. 57.
8. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року №2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – Ст. 650.
9. Олійник О. В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. Є. Шиманський // Держава і право. – 2001. – Вип. 13. – С. 34-41.
10. Рассолов М. М. Информационное право: учеб. пособ. / М. М. Рассолов. – М. : Юрист, 1999. – С. 32.
11. Боєр В.М., Павельєва О.Г. Інформаційне право. – Ч. 1. – СПб.: ГУАП, 2006. – 116 с.
12. Копылов В. А. О структуре и составе информационного законодательства / В.А. Копылов / Государство и право. – 1996. – № 6. – С. 35.
13. Коваленко Л. П. Особливості інформаційно-правових норм і відносин / Л. П. Коваленко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 475-481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12klpniv.pdf>.
14. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії). – Одеса: Юрид. літ., 2004. – 328 с.